

KULTURKRÓNIKA

A HANYATLÁS MÉRFÖLDKÖVEI

A világgazdasági válság megoldásának kilátástalansága nemcsak politikai, hanem művelődési tekintetben is sajátos helyzetet teremtett. A politikában életre hívta a fasiszta ellenforradalmakat, a művelődésben viszont az ideológiák ultra-regresszív módosulását. Az idő, amelyben Európában élünk, letagadhatatlanul a hanyatlásé. Valaha, a legfontosabb feladat, amit a polgárság ideológusaitól megkövetelt, abból állt, hogy azok megszerkesztették azokat az illúziókat, amelyekből a polgárság élt. Ma, a hanyatlás napjaiban ezeknek az illúzióknak a megszerkesztése rendkívül nehéz, miután a polgári tudósok nagy része felszámol a tudományos előfeltevések elemeivel s mindazt mellőzi, ami a való helyzet felfogására alkalmas és kijelenti, sőt bebizonyítja, hogy a tudomány nem képes „a jövő fátylát” fellebbenteni, — a jövő „irracionális” s a történeti- és társadalmi-tudományok, ahogy Theodor Lessing mondotta: „az értelmetlenségeknek adnak értelmet”. A hanyatló napok tudósainak többségét ez a kilátások nélküli, sötét agnoszticizmus jellemzi. Ezek a tudósok nemcsak a jövő, hanem a jelen ábrázolása elől is kitérnek. Ezért van hire és keletje köztük azoknak az idealistáknak, akik a valóság materiális felfogását „megdöntik” s az objektív valóság világát „detronizálják.” S mert ezek a tudósok osztályhelyzetüknél fogva képtelenek a valóságban lefolyó folyamatok megértésére, sőt azokat leplezik és elhallgatják, s mert arra sem képesek, hogy a modern természettudományokban végbemenő forradalmi átalakulásokat módszertani értelemben megértésük és ebből a megfelelő következtetéseket levonják, ezért a különböző ellenmondások végtelen szövevényéből se tudnak kivergődni. Kétségtelenül a legnagyobb tanácstalansággal figyelik a polgári tudományok válságát, mely a termelési rend általános válságának a visszatükröződése, ebből a válságból azonban nem a maguk tudománya, hanem általában a tudomány válságára, „csődjére” s a „művelődés bukására” következtetnek. Franz Kroner (Die Anarchie der philosophischen Systeme. Verlag F. Meinert, Leipzig) pl. a következőket mondja: „Egyremásra a mai válsághelyzet okait firtatják. Sőt szükségesnek tartják „a tudományok széteséséről” beszélni. Mind e válság mélyebb oka a tudomány különleges problémáit s az összkulturát befolyásoló filozófia főelveinek harcában keresendő... A filozófia tényleges botránya egész egyszerűen a filozófiai rendszerek anarchiájában, a filozófiai különvélemények tömegében és utálatos harcában áll. Mikor jön már el az ítélet napja az emberiség filozófáló örülete felett?” — Egyik nagytekintélyű német természettudományi folyóirat vezető helyen a mai nyugati tudományok helyzetéről a következőket állapítja meg: „Tudomány, hit és emberiség mennek tovább sötét útjukon. És senkisének tudja, hogy hová.” Az orvostudomány, minden jelentős eredmény ellenére, legkiválóbb képviselői szerint, „zsákuccába” jutott. Edwin Bloss (Die Krisis in der Medizin, Verlag Braun, Karlsruhe, 31. o.) szerint: „Az orvostudomány válsága az egyetemes kulturválság részjelensége.” A tanácstalanságnak ez az érzése különösen nyilvánvaló a társadalomtudományok terén. Az őszinteség pillanatában ezt a tanácstalanságot be is vallják.

A Manchester Guardian meg is írja: „Mi többet tudunk az elektron mozgásának a gyorsaságáról, mint a pénz mozgásának a gyorsaságáról, többet a föld napköri mozgásának a gyorsaságáról és a nap mozgásáról a világegyetemben, mint az ipari válságról.“

A tőkés rend u. n. organikus fejlődésének „nyugodt“ idejében a tudományok „osztály nélkülségét“ és „pártokfelettségét“ előszeretettel hangsúlyozta a polgárság. Ez a mithosz megkönnyítette számára az „önzetlen“, „pártokfelett álló“ tudomány kihasználását. Azok a „nyugodt“ idők, amikor a polgárság még megengedhette magának ezt a luxust: elmúltak. Ma a polgárság megköveteli tudósaitól, hogy az ő társadalmi megbízatását teljesítse, s üldözi azokat, akik ezt a megbízatást nem teljesítik feltétlenül. A fasiszta Itália elkergette legjelentősebb polgári filozófusát, Benedetto Croce-t. Németország több mint 200 elsőrangú kutatót kergetett le a katedrájáról. A „liberális“, „radikális“ és „független“ tudósok többsége azonban, akik tegnap még a „tisztá“ és „szenvédély nélküli“ tudományt heroizálták, ma kongresszusaikról üdvözlő táviratokat és díszdoktori okleveleket küldenek a fasiszmus európai vezéreinek. A polgári tudomány különben már jóval előbb behántotta „demokratikus“ és „liberális“ színezetét. Egy Wilhelm Oswald felett tartott nekrológ pl. ilyesmiket mond: „Senkire sem találhat jobban a Pandora Prometheusi szava, mint Oswaldra: „Az ember legigazabb méltósága— a pártosság. Mindenféle humanizmusnak hadat üzent.“ Ime, abból, ami „békés“ napokban a polgári tudós szájából sértésnek tűnt volna, a válság folyamán heroizálás lett.

A hanyatlás szélességét semmisen jellemzi jobban, mint az, hogy befolyását még az olyan tudományok sem kerülték el, mint pl. az orvostudomány. A válság előtt a liberális gondolkodású orvos még szilárdan hitt abban, hogy felette áll a különböző politikai, társadalmi és gazdasági áramlatoknak, mivel az orvos kizárólag az emberrel foglalkozik, tekintet nélkül annak fajára és nyelvére. Az előbb említett Edwin Bloss viszont kijelenti: „A politika és az orvostudomány ugyanazon diszciplína tárgyai. A politikai forradalmak korában élünk, az orvostudomány sorsa függ a politikától és viszont.“ (I. m. 6. o.)

Napjaink polgári és kispolgári ideológusai a válság megoldását többek közt a szellem és a lélek szembeállításában látják. Azt mondják, hogy a szellem (ész, intellektus, ráció, logos) megrontotta az embert, elbizakodottá tette s a megismerhetetlen megismerésére s a legyőzhetetlen legyőzésére sarkalta, s a szellem uralmával megrázkódtatott lélek (tudatalatti, irracionális) elsőségének a visszaállítását követelik. A szellem ezek szerint a tudományban, a materializmusban testesedik meg, míg a biológián túli, a lélek az intuícióban, a hitben, az idealizmusban, a miszticizmusban és a vallásban valósul meg. Az antiintellektualizmus e mozgalma a szent, teremtő intuíció zászlaja alatt keresztes hadjáratot visel az intellektus ellen. Az ész és a tudomány e szerint mechanizálta az embert. Visza kell tehát térni a primitív ősállapotba, s szabaddá kell tenni az ösztönöket és indulatokat, helyre kell állítani az ember „lelki strukturájának“ őseredeti, isteni teljességét. Így írják egyre-másra a polgári filozófusok könyveiket a „sátáni ész“ ellen. A hit ezek szemében ugyanolyan értékű mint a tudás. „A külvilág létéről való ítéletemben egyformán támaszkodom a tudásra és hitre. Egy geometriai tantétel elképzelhetetlen hit nélkül.“ (J. Reinke: Wissen und Glauben in der Naturwissenschaft.) E. R. Kottje: (Illusionen der Wissenschaft. Cotta'sche Buchhandlung. 35.o.) könyve szenvedélyes felszólítás „a léleknek az öt nyomorító intellektuális befolyás alól való felszabadítására.“ Karl Jaspers viszont egyenesen megengedhe-

tetlennek tartja, hogy az ész a lélek, a hit tudománya fölé kerüljön. A polgárság azonban mindezzel nem elégszik meg, mert egyenesen azt követeli, hogy a tudomány legyen áruoló a vallás érdekében s ezt az áruolást véghez is viszik. A d o l f M a y e r állapítja meg: (Zur Metaphisik der Wissenschaft) „hogy a tudományok titkos értelme általában s a történelemé és matematikáé különösen, abban áll, hogy az emberiséget az istenség ismeretére tanítsa.“ A „pártok“ és „világnézetek felett álló“ tudomány így kerül nyíltan a teológia karjaiba s kísérli meg a teológia tételeit a tudomány tekintélyével igazolni.

Az orvostudomány ugyancsak az idealizmusban, a misztikában és a vallásban keresi válsága megoldását. Kurt Eltsee pl. felszólítja kollegáit, hogy „a szellem és az anyag közti küzdelemben döntően az első mellé álljanak s az irracionális útján haladjanak.“ K r e l l professzor az orvostudománynak a természettudománytól való elszakadását s a „művészi intuíciók“ alá való rendelését proklamálja. Ezek után érthető, hogy mindenütt elszaporodtak a kuruzslók. Németországban 50 ezer hivatalosan nyilvántartott kuruzsló él, közülük egyedül Berlinben 6 ezer. M u c h professzor megállapítása szerint Németországban a betegeknek több mint a fele, orvos helyett kuruzslót vesz igénybe, akiknek a tekintélye a betegek közt „fenyegető gyorsasággal“ nő. E r w i n L i e c k (Das Wunder in der Heilkunde Lehmanns, Verlag 26. o.) szerint az orvostudomány csak úgy győzheti le a válságát, ha átalakul mágiává. Szerinte „az irracionáliák nélküli gyógytudomány lehetetlen... A gyógytudomány sohasem nélkülözötte a csodákat és nem is fogja nélkülözni... Orvosok ti előttetek a szintézis gigászi feladata áll: megmaradni tudósnak, de semmiféleképp sem megvetni a transcendentálist... Varázslók és mágusok legyetek!“ A polgári orvostudomány a tudományos elemzéstől így érkezett el a mágiához, az asztrológián és spiritizmuson keresztül a mikroszkóptól a horoszkópig.

Jellemző vonása a hanyatló napok polgári ideológiáinak az anti-technicizmus, mely a tőkés termelési rend termelő erői és termelő viszonyai közti eldöntetlen küzdelem eredménye.

A háború utáni első években, amikor a polgárság új gazdasági fellendülést várt s a termelő erők új virágzását remélte, még nem volt szüksége arra, hogy fellépjen a technikai haladás ellen. Spengler antitechnicizmusa ekkor még nem volt rokonszenves a polgárság előtt. A különbe tűzésének tekintették. A válság megváltoztatta a polgárság felfogását. A válság következtében a polgárság kénytelen volt „lefékezni“ termelő erőit s azok növekedését, miután a tőkés termelési viszonyokat veszélyeztették, megakadályozni. A válság, ha akarja ha nem a „gépromboló“ szerep vállalására kényszeríti a polgárságot. Ezért azután nemcsak a termékeket, de a termelő erőket is megsemmisíti. Így reméli u. i. többek közt megoldani a válságot. Ezért bukkan föl lépten nyomon filozófusok, szociológusok és nemzetgazdászok írásaiban az antiszociális-gép-legendája. Ma már Spengler a gép- és technika-ellenesség ünnepeit profétája. Technika-ellenes álláspontot képvisel Henri Bergson is („Bárcsak megjelenne már a zseniális misztikus, aki a testében mérhetetlenül megdagadt emberiséget vezeti és lelkét átalakítja“). A megrémült polgár sóhaja ez a megnövekedett termelő erők láttára. S t e w a r d C h a s e, amerikai nemzetgazdász, aki jó pár évvel ezelőtt még himnuszokat énekelt a gépről, az „emberiség szabadtíróiról“, s aki a technikai fejlődést „civilizációnk pompás“ oldalának tekintette, a válság következtében technika-ellenes lett. Ilyesmiket mond: „A technikai haladást valami zárt edénybe kell zárni s csak dózisonként igénybe

venni.“ — „Legalább tíz éves moratóriumot kell kibocsájtani a találmányokra, s minden feltalálót veszélyes bolondként kell kezelni...“ Lehetetlen volna komolyan venni az ilyen nyilatkozatokat ha nem volna meg a legszélesebb visszhangjuk. Az ilyen nyilatkozatok nyomán keletkezett pl. Hannoverben „a társadalom ellenes gépek elleni harci szervezet.“ Eszerint a szervezet szerint a jelenlegi válság főoka „a gazdaságilag ellenséges technikai hiperracionálizálás.“

A hanyatlás napjainak vonása a mindenütt ujjaéledt sovíniszta kultusz. Mindenütt a harcias nacionalizmus s az agresszív rasszizmus tombol. Ez a kettő a fasizmusok alapja és hite. Ezt a hitet Mussolini egyik beszédében a következőképpen formulázza: „Mi mithoszt teremtünk. A mithosz hitet, nemes entuziazmust jelent, s nem szükséges, hogy valóság legyen. Törekvés, remény, hit és férfiasság ez. A mi mitoszunk a nemzet, a nagy nemzet, amit mi konkrét valósággá akarunk változtatni.“ — „Ami nem jó faj a világon az szemét“ — hirdeti Hitler. S ezek a fasizmus legfontosabb jelszavai. Hitler ideológusai felmelegítik ezen kívül még Eugen Dühring antiszemita tétéleit, aki szerint a zsidó faj inficiálta a német, a francia és szláv népeket s ezzel a gonosz fajjal úgy kell eljárni, mint a veszélyes baktériumokkal... Alfred Rosenberg az emberiséget „uri fajtára“ és „emberalatti fajtára“ osztja. A 19. század második felében élt fajtheoretikusok tétélei ezek. A fajfogalom valami szent corpus mysticum, az emberi természet titkos tulajdonságainak a tartánya, a nemzeti hősiesség forrása. A fasizmus ez ideológusai a tudományok újjászervezését követelik a nacionalizmus és a rasszizmus alapján. Nemzeti társadalomtudományt követelnek. A gazdasági-autarchiával együtt nemzeti lelki-autarchiát. Valamennyi nemzet polgári tudósai azok után a „felsőbb“ célok után törnek, amelyek elérésére csak az ő fajuk és az ő nemzetük hivatott. Persze ezek az ideológusok egytől-egyig mind szárnalmas eklektikusok, akik régmúlt idők elavult eszméit keverik a napipolitika érdekei szerint. Kantból, Hegelből, Fichteből kisajátítottak minden reakciós elemet. Főleg azonban mégsem a fiatal, felemelkedő polgárság nagy filozófusaihoz fordulnak, hanem a középkor misztikusaihoz s Schleiermacherhez és Nietzschehez. Ez a regresszív eklekticizmus különös élességgel jelentkezik a történelemtől való felfogásban, mely kizárólagosítja a történelemben a személy szerepét. A történetet „nagy emberek biográfiájának“ tekintik. Megfelel ez a fasizmus „vezér“- „tekintély“- és „szellemi arisztokrácia“-kultuszának. Ebben a felfogásban a széles rétegek csak azért vannak, hogy az előbbiek „küldetése“ betelhessen.

A hanyatlás mérföldkövei ezek a tünetek.

(Bécs)

Szacs vay Gusztáv

AZ AUTARKIA-GONDOLAT VÁLTOZATAI ROMÁNIÁBAN

Ha a tőkés társadalmi rendet alaptermészete mellett az is jellemzi, hogy az sok, külön-külön tervszerűséggel dolgozó egyén árutermelése, amelyben a tőkések összessége, mint társadalmi kategória, anarchisztikus termelést és elosztást hoz létre, akkor ez nem jelenti azt, hogy ha ezt az árútermelést megszervezik, akkor annak anarchisztikus természete megszűnik. Ma azonban mégis világszerte hallható, hogy termelési formánk érintett természetéből következő „hibáit“ ki kell küszöbölni, az egyes termelési ágak közt és ezek kereteiben meg kell teremteni az „egészséges kollaborációt“ és akkor a tőkés termelés, „az egyéni lehetőségek kivirágoztathatásának egyedüli melegágya“ ismét ontani fogja áldását. Ebben az irányban mindenfelé történtek is lépések. Ösz-